

Василь
Стефаник

літературний нарис

Богдаха Ленкого.

Львів 1903. — — —
Накладом — — —
Автора. — — —
З друкарні — — —
В. А. Шійковського

Розвідка читана автором на засіданню
„Славянського Клубу“ в Кракові.

Осінна слота. Небо висить над землею, як розмокла калюжа і сипле дощем. Від того дощу, всьо мокне, сріє, слизне. Він співає веселі і і ясні краски, а лишає одну сумну і темну. Всьо меркне, затирає ся, немов ховає ся за якусь мокру, мутну занавісу.

Лиш вітер товче ся по корчах, лиш ворони лопочуть крилами і крачуть....

Той мужик, що онтам на вузкій ниві оре, не видів людей від тижня. Коли рано з дому виходить — всі сплять, а як пізно вечером вертає — всі спочивають. Не з'їсть, не доспить, щоби лиш ниви доорати, бо припізнав ся.

Держить руками чепиги і безнастанно поре плугом землю, як веслом воду. Там і назад, там і назад.

Чим більше скиб, тим менше сили, тим гірша неміч, тим страшнійша нудьга.

З тих скиб віє на нього зимно, як з гробу, а той дощ хоче його розмочити, як гній.

Якби так сонце! Якби хоть клапоть ясного блакиту!

І він на хвилю кидає чепиги та біжить на горб. Звідти видно далеко, на кілька сіл, аж в місто.

Випулює очи і зрізницями впиває ся у воздух, як орел — та дарма!

Довкола дощ, мраки і такі густі а темні хмари, що навіть гадка відбиває ся від них, як від стіни...

І він сідає, закусує зуби і впиває ся думками у свою власну душу. Дере єї, роздрапує, як присохлу рану, любуючи ся терпінєм...

То Василь Стефаник¹⁾.

Першу збірку своїх оповідань видав Стефаник, 1899. року в Чернівцях п. з. *Сина книжечка*²⁾.

Можна би єї назвати «чорною книжкою» бо зібрано тут кільканайцять образків і фотографій з хлопського життя так похмурих і чорних, що читати їх без зворушення — годі.

Хитає ся і валить ся перед нами стара будівля, прикрашена різьбою нашої уяви, а на єї місці розтвиряє ся безодня чорна, страшна і безнадійна, як пекло.

І прошибає нас страх, а совість докоряє, що ми дивились, а не виділи...

¹⁾ Родив ся в Русові, снятинського повіту, 1871. року. До гімназії ходив в Коломиї і Дрогобичи, університет кінчив в Кракові. Тепер живе в ріднім селі.

²⁾ Сина книжечка. Образки Василя Стефаника. Чернівці 1899.

Перший образок представляє нам хлопа, що продав свою батьківщину, а тепер сидить пиячий з синьою книжочкою в руці і оповідає, як він зі своєю хатою прощав ся.

— поцулував сми поріг тай іду... Віхожу на двір а ліс шумит, словами говорить: верни си, Антоне, до хати, верни си, мой!.. Іду. Лиш поступив єм си, а вікна в плачь... Ліс їм наповідає, а вони слозу за слозов просікают.. Аби так моїм ворогам конати, як мині було із своєї хати виступати!³⁾

Один момент з великої драми, що зове ся «пролетаризация хлопа». Верне до неї Стефаник нераз, не два; видно, займає його і трівожить тото питанє.

Хто-б однак думав, що найде тут висвітлену генезу того суспільного процесу, його причини та наслідки а ще може погляди самого автора — той гірко ошибне ся. Побачить тільки мистецький образ без всяких передних і задних слів, без екскурзів в минувшість і будучність — словом штуку а не тенденцію, драму — не статю дневникарську, прибрану в штучний одяг.

Душа хлопська в борбі з судьбою, яка взяла ся видерти їй все найдорожше — тай тільки! Чиж не досить?..

В другім образку малює автор хвилю, коли батько відвозить сина до війська, а мати, свояки і знакомі проводять їх аж за ліс.

³⁾ Сина книжечка. Ст. 7—11.

— З хорім сипало ся богато народу. Як від умерлого — такі смутні виходили. За людьми вийшов молоденький парубок з обстриженою головою. Всі на него дивили ся. Здавало ся їм, що тота голова, що тепер буяла у кервавім сьвітлі та має впасти з пліч — десть далеко на цісарску дорогу. В чужих краях, десть аж під сонцем впаде на дорогу та буде валяти ся... Переходили ліс. Листе устелило дорогу. Позагинало ся у мідяні човенця, аби з водов осіннов поплисти у ту дорогу за рекрутом.*

За лісом розпращали ся. Мати за колеса руками імала, але вї на силу відорвали. А в вчір сидїла она на подвірю і голосила.

»Доньки, як зазулі до неї говорили. Над ними розстелило ся осінне склепінє небесне. Зьвізди мерехтіли як золоті чічки на гладкім, залізнім тоці*.¹⁾

Слідуюча новеля, се немов продовженє попередньої. Їзда батька на похорон сина.

»Колїя летїла у сьвіти. У кутику на лавці сидїв мужик та плакав: »Шкода, що-с був уріє як дуб. Бувало, що озме в руки, тай горит му у тих руках. Було одну втїти ще малому*... У трупарни на великій, білій плиті лежав Николай. Гарне волося пливало у крови. Вершок голови відпав як лупина... Тато припав на колїна у ногах Николая та молив ся. Цїлував ноги сина, бив головою у плиту... Ой, дитинко, ми тобі з мамов весїле лагодили та музики наймали, а

¹⁾ Сина книжечка. Стор. 15—19.

ти собі гет від нас пішов... Плачучи убирав сна на смерть. У біленьку мережану сорочку, у пояє вишиваний та в капелюх з павами...

А син лежав на мармуровій плиті, такий годеи та гарний та ніби усьміхав ся до тата.¹⁾

Здавало ся, що по чудових новелях і жовнярських піснях Федьковича ніхто нічо нового а гарного на ту тему не годеи написати, тимчасом Стефаник показав, що старих тем нема — коби лиш були нові талани.

Той батько прецінь — се велетень у своїм болю, як статуя Ніуби, як Прїям над Гекторовим тілом.

Я дріжав на вид Верещагіна вонних картин, дивував ся величаво-грізним описам Толстоєвої війни, але нічо не зврушило мене так глибоко, як отся маленька новеля. Таке то звичайне і буденне, а прецінь так сильно вражав, бо таке людське.

І є то власне одна з головних прикмет Стефаника, що уміє він такі звичайні теми опрацьовувати з незвичайною силою і викликувати ними незвичайні, нові вражіня.

Ту донька від довшого часу нездужав а бідні родичі, зневолені хлопотом і видатками прямо питають ся вї, коли умре¹⁾—там знова мати сама одна конає в хаті і навіть нема вї кому води подати, бо всі пішли на роботу в поле. Тільки мухи пильнують старої і страшенні при-

¹⁾ Ibidem. Стор. 23—28.

¹⁾ Сина книжечка. Стор. 77—84.

види чортів та їздців зелених на червоних конях знущють ся над нею. І — »подобала хатина на якусь завзяту печеру з великою грішницею, що карала ся від початку світа та до сучасності—віку карати ся буде«²⁾.

Або той батько, що власні діти топить — який він страшний і трагічний! Та щож мав робити? Лишила ему жінка двоє того дробу тай вмерла. Він давав собі раду як міг, а коли прийшло до такого, що нізвідки було кусника хліба роздобути — зібрав їх і повів до ріки. Одно втопив, друге випросило ся від смерти. Дав му патики, щоби обганяло ся від псів, показав у село дорогу, а сам пішов »мельдувати ся« до суду.

Є в тім образку чимось кілька місць, що свідчать о незвичайнім дарі Стефаніка, вдирати ся в найтемніші закутини хлопської душі і розсвітлювати їх перед нами.

Ось приміром генеза страшного вчинку.

Глянув раз батько на діти, що сиділи бліді та нужденні і погадав: »мерці« — і напудив ся так, що аж его піт обсипав. »Чогось ему так стало, як коли би ему хто тяжкий камінь поклав на груди. Дівчата глемедали хліб, а він припав до землі і молив ся, але щось его тягнуло все, глядіти на них і гадати »мерці!« Через кілька день бояв ся сидіти в хаті, все ходив по сусідах, а вони казали, що він дуже журив ся. Почорнів, а очи запали в середину так, що

²⁾ Ibidem 95—98.

майже не дивили ся на світ, лиш на той камінь, що давив груди¹⁾.

Або хвиля по вчинку.

Підкотив ноговиці і хотів перейти ріку та як вступив у воду — задеревів:

»Многа і сына і святого духа амінь...«

Вернув ся і пішов до міста.

Або сцена з палицею..

Є то справді, як влучно один з рецензентів²⁾ заперітив, баянсоване над пропастию а пропастию тою людська душа.

І треба мати велику вправу, бистрість к певність себе, щоби не повалити ся в безодню.

Не буду передавати змісту усіх Стефанікових новель, бо навіть найлучший зміст буде бездушним кістяком супроти оригіналів, глухим беззвучним відгуком красної пісні — лучше перейду один з найтемніших его образів, який є, в своїм роді, синтезою цілої збірки.

Хлопська, низька хата. Зимно і задуха. Батько сидить при вікні і латає чоботи, мати ладнає біле. Чоботи старі, чотирилітні, біле подерте як одіж жовнірів, що з війни вернули. Батько клене, мати безрадно дивить ся на купу лахів і зо страхом гадає собі, що колись прийде ся наго ходити. А на печі старенька бабуся, завбільшки десятилітньої дитини, кашляє і смерти від Бога кличе.

¹⁾ Сина книжечка. Стор. 121.

²⁾ Іван Труш. »Будучність« ч. 2. рік 1899.

»Боже, Боже, за що ні так тьижко караш?» Коло баби сиділи діти. Як баба сипіла і заходила ся від кашлю, то вони всі дивили ся на бабу цікавими очима і все показували палцями на бабу та говорили: аді, аді, баба вже вмирають.¹⁾

І починає ся сварня, така хлопська сварня без причини, лиш з нужди. Муж хоче їсти, а коли баба з печі доповідає, що не було що зварити, він грубо радить, щоби думала радше над тим, за що він єї буде ховати. За сварнею слідує бійка. Дістають діти, обриває ся і жінці. Вкінці муж з проклонами вибігає з хати.

Тоді діти злазять з печі і бавлять ся, а як хто дверми ринне, то тікають на піч, бо боять ся батька, щоби не бив.

»Так голуби спускають ся цілим стадом на тік. А як мужик ринне хатними дверми, то вони покидають зерно і перепуджені злітають під небо.«²⁾

Чи ж може бути страшнійший образ людської нужди, тої материяльної біди, що нищить любов і привязанє родичів до дітей, дітей до родичів, людини до людини, що вбиває радість, віру і надію, а лишає одну чорну, безвоздушну темницю? Щось на взір послідньої драми Горького. А прецінь навіть ту діти рвуть ся до ігор, як цвіти до сонця, — так велика єсть сила житя...

¹⁾ Сина книжечка. Стор. 104.

²⁾ Ibid. Стор. 108.

Слідуючу збірку видав Стефаник в рік пізнійше в Золочеві. Єсть то також мала і непоказна книжочка, (що від першої новелі зове ся „Камінний хрест“¹⁾). Саме та перша новела, чи, як автор каже, студня, приносить нову тему, еміграцію хлопську.

Зриває ся велика заверуха, відриває парід від рідної рілі і гонить ним за море. Плачуть, шаліють з жалю, але їдуть, Самі не знають, куди і на яку долю, а їдуть бо таке на них прийшло...

Старий газда, Іван Дідух, що ціле жите гірко робив, разом з кониною віз тягав і гнів в мішку так довго на крем'янистий горб двигав, аж горб той збіже вродив, той Дідух вибирає са до Канаду.

Діти і жінка того хочуть тай мусить.

Спросив людей і працає ся а вози на по двірю чекають.

Жаль, поспіх, гостинність, любов до всього, що серце полюбило а кидати мусить, зливають ся ту в один дикий акорд.

Здає ся, що проста душа хлопська не вдержить такої душевної бурі і що Дідух, разом з цілою хатою перемінить ся за хвилину в один образ болю і розпуки.

— Озьміт та вгатіт ми сокиру — зличе — отут у печінки, та може той жовч пукне, бо не вітримаю!

¹⁾ Камінний хрест. Студії і образки. Золочів 1900. Сторін 82, 16^о.

Люде, такий туск, такий туск, що не памятаю, що ся зо мнов робит!

А за хвилию знов з чаркою поміж людьми ходить та припрошує їх, щоби їли та пили без »цирамонії« — і тільки слеза котить ся по єго чорнім лицю, як перла по скалі.

— Дьидю, чуєте, то вже час виходити до колц, а ви розспівали ся як за добро-миру.

Іван витріщив очи, але так дивно, що снн побілів і подав ся назад тай поклав голову в долоні і довго щось собі нагадував. Устав ізза стола, підійшов до жінки і взяв єї за рукав.

— Стара, гай, машір инц, цвай, драй! Ходи уберемо ся по панцки тай підемо панувати.

Вийшли обое.

Як уходили назад до хати, то ціла хата заридала. Якби хмара плачу, що нависла над селом, прірвала ся, якби горе, людське горе дунайску загату розірвало — такий був плач.

...Михайло ймив Івана за барки і шалено термосив ним і верещав як встеклий.

— Мой, як-єсь газда, то фурни тото катра-не з себе, бо ти виполічкую як...!

Але Іван не дивив ся в той бік. Ймив стару за шию і пустив ся з нею в танець.

— Польки мені грай, по панцки, мам гроші!

Люде задеревіли а Іван термосив жінкою, якби не мав уже гадки пустити її живу з рук.

Вбігли сини і силоміць винесли обоіх із хати«¹⁾.

Богато творів повстало на тлі еміграції галицького хлопа до Америки, але жаден з них не представив з такою невмолимою правдою трагедії хлопського серця, коли той хлоп шаленим розгоном пертий, відриває ся від батьківщини та жене в сьвіт за очи²⁾.

Нераз, не два видів Стефаник сей журавлиний лет.

Будучи в Кракові, на університеті, часто виходив він на дворець залізничий та приглядав ся, як їхали переселенці, сумні, нужденні, мов засуджені на смертельну кару. А відтак вертав домів з лицем зворушеним і так дуже вневоленим, мов по недузї якій, або по душевній борбі. Головою товк до стола і плакав, як дитина, пишучи свою студию. І ті болі генези лягли на єго творі незатертим клеймом. Єсть се найвищий ліричний тон в цілій дотеперішній, так званій еміграційній літературі, подібно як єї найповнійшим епічним висловом єсть Конопніцкої »Pan Balcer«.

Приносить друга Стефаникова збірка єще одну новість, »Вечірню годину«, сердечні спомини з дитинячих літ, коли автор, як малий хлопчина пас вівці з сестрою на полі, а мати прийшла до них, взяла єго на коліна і співала

¹⁾ Камінний хрест. Стор. 27.

²⁾ Przegląd powszechny, marzec 1902. Pogląd na ukraińską literaturę w r. 1901.

нок співала. А тепер? Сестра умерла, на гробі матери теж білі вишні зацвили. »Був я там раз. Сидів межи тими гробами і нагадала ся мені мамина співанка... Посидів я там тай пішов з могили. Лиш вишневий цвіт з гробів летів за мною, як коли би тим цвітом сестра і мама просили, абим не йшов...«¹⁾.

Крім того кілька образків так темних і безвідрадних, як в першій збірці (Святий вечер, Діти, Лан) і один проміньчик сонця у темну темницю, се — Підпис.

Зрештою Стефаник не змінив ся і мабуть не змінить ніколи, о чім пересвідчити ся можна також з третьої збірки, яку видала Видавнича Спілка у Львові п. з. *Дорога*²⁾.

Виріжнює ся ту так обсягом, як і новостою предмету »Палій«, оповідане засноване на взаїминах хлопа-богатиря до бідного зарібника. З одної сторони пролетаризація а в другої витвір сільської плутокрації (Grossbauer) — зрештою новеля має всі прикмети Стефаникового писаня. Нової нуті добув він в титуловій новелі, чи там поезії в прозі, написаній в стилу оригінально модерністичнім. Єсть се рід авторської сповіди.

. . . . . Спіткав людей.

Збиті по коліна в землю вони у безтямній многости падали і здоймали ся.

¹⁾ Камінний хрест. Стор. 82.

²⁾ Дорога. Новелі. Накладом Українсько-руської видавничої Спілки у Львові 1901.

Чорними долонями стручували піт з чола і великими руками ловили ся землі.

Втома валила їх, вони душили за собою свої діти і ревіли з болю.

Здоймали ся і падали.

А ніч клала їх в сон як каменів одного коло одного.

Страшними лицами обернені до неба, як морем голов проти моря зьвізд.

Земля стогнала під ударом їх серць, а вітер втік за гори«¹⁾.

Новим звуком є також »Злодій«, а то по причині сильного драматичного нерву, яким дріжить сей нарис. То вже прямо одна ява страшної драми, екзекуція хлопська.

»Посеред хати стояли два дужі, моцні хлопци. Сорочки на них подерті, лиця покровавлені. Се мужик зловив злодія при роботі. Сильний був гість, але і господарови Пан Біг теж не пожалував сили.

Казав прикликати сусідів, принести горівки, напоїли злодія і... кинули ся на него, як голодні вовки.

Мало коли лучає ся, щоби автор в невеличкій твір вложив тільки акції, таку живу характеристику осіб і таку страшну подію. Поминути не годить ся »Кленових листків« прекрасної новелі, в роді давніших его образків хлопського пекла, овіяного авреолею безграничного терпіня мужицької жінки. Можна би закинути авторови,

¹⁾ Дорога. Стор. 2.

що будуючи той твір, переломив його і не видержав в розмірі¹⁾. (Если подібні закиди мають яку небудь стійність).

В цілості має „Дорога“ зміст різнороднійший і більше спокою. Темпо робить ся повільніше, лівії рівнійші, поліхромія більше згармонізована.

Автор, набрав свідомости своєї сили і побув ся творчої горячки.

„Дорога“ то останнє слово Стефаніка. З тої пори він мовчить. Замешкав в ріднім селі, між народом, котрого живе так чудово представив і живе там на батьківській землі, як колись Garborg в гірській закутині норвейскої верховини, або як Оркан на верхах своїх горців. Здалека тільки доходять вісти, що пише драму, або велику повість.

В спокою поглиблююгь ся душі, а в самоті звершають ся великі твори. Побачимо.

* * *

Здавна, може від часу, коли появили ся Оповідання Марка Вовчка, жадна українська книжка не мала такого щастя, як Стефаніка »Сина книжечка«. Говорили про неї всюди і не було часописи, яка не звернула би уваги своїх четців на ту незвичайну появу. Був то безусловно

¹⁾ Перша часть виглядає на початок повісти, дальші мають темпо далеко скорше, більше новелістичне.

найцінніший твір ювілейного року¹⁾ і найкрасший доказ живности української мисли і слова.

Тому не диво, що книжка так скоро переступила народні границі і діждала ся численних перекладів на чужі бесіди.

Годі докладно сказати, що було причиною так скорого розголосу і що властиво творило тую притягаючу силу новости так, як приміром трудно докладно сказати, що то є штука.

Поза тим, що можна критичним умом обняти, лишить ся все таки багато чогось невловимого, а хто зна, чи не найсвітнішого.

Новим і оригінальним був Стефанік так в змісті як і в формі.

Зміст бере він з життя хлопського і хоть то живе не віднині є в українській літературі головним предметом, то все таки добув він з нього тільки нових явищ, що дав нам твори в усім нові.

Не вдоволив ся він малюнком зовнішних умов хлопського побуту (який мимоходом кажучи, знає, як ніхто доси), але пірнув глибоко, в безодню душі. Там відкрив цілі хідники темні, цілі лабіринти непроходимі, повні таких страшених дивоглядів, що на їх вид мороз іде по шкірі.

¹⁾ Ювілей сотних роковин відродження української літератури святкував ся у Львові осеню 1898. року. В інших містах обходили його пізніше, так що час аж до осени 1899. можна вважати ювілейним роком.

Здає ся, що нема так трудної ситуації в життю українського хлопа і нема так заплутаного процесу в его душі, щоб їх Стефанік не міг підглянути і описати. »Царство нашої душі — каже Maeterlinck¹⁾ — розширює ся з кожною днинною. — Стефанік розширює державу мужицької душі.

І батько, котрий наглив доньку, щоби вмирала, а потім дає їй яблуко на потіху (Катруся) і нуждар, що дитину топить, а ріки перейти не годен (Новина), і жінка, що каже дітям батька бити, бо не (Лесева фамілія) і Басараби, котрі вірять, що від часу до часу один з них мусить собі житє відобрати (Басараби), всьо то суть люди дійсні, лиш не для кожного ока замітні.

Стефанік уміє їх доглянути в товквітні буденного житя і добути з їх серця найзадушевнійші тайни — є одним з тих, що запускають ся в глибину найбільш заплутаних відносин нашого житя, а робить се дуже природно і звичайно, без фантастичних уборів і таїнственного німбу. Навпаки в сполучі незвичайних явищ, якими пишає ся зміст новель Стефаніка з формою наскрізь артистичною, але ясною і прозорою — лежить один з найважнійших секретів его оригінальності.

Малює Стефанік своїх героїв дуже виразно і різко. Не впроваджує їх звільна, не зарисовує легко на тлі якогось краєвиду, або вступу, не представляє, як гостя в сальоні, лиш від-

¹⁾ Der Schatz der Armen.

разу ставить перед очами, в цілій постаті, в повнім сьвітлі, сказав бим, з підчеркненими характеристичними прикметами.

Послугує ся при тім зворотами і порівняннями незвичайно бистрими і майже завсїгди новими. Зів'ялі листки, згинають ся у нього в мідяні човенця, мати дує на сина, як на рану, сьвітла пускають корінь в темряву, голова колише ся, як галузка на вітрі, тіло землею чути, скрипка плаче, як дитина, пісня его душі гіркне, як зігнула пшениця і т. д.

Досить глянути на початок новель Стефаніка, щоби пізнати оригінальність его форми.

Ось приміром початок »Палія«:

»Сільський богач Андрій Курочка сидів коло стола і обідав, — не обідав, а давив ся кождим куснем«.

Або:

»Коло довгого стола сидів Іван тай Проць. Котили по столі завзяті слова і схиливши ся слухали, що стіл говорить« (В корчмі).

Або знов:

»Як Катруся приходила до памяти, то мама сідала коло неї і жалібно говорила: Катрусе, доки ти, небого, меш слабувати?« (Катруся).

Або вкінци:

» У тій хатині, що лізе під горб, як перевалений хрущик, лежала баба«. (Сама саміська).

Годі вичисляти всіх секретів Стефанікової оригінальності, та не мож поминути его бесіди. Він пише своєю власною мовою. Можна так ска-

зати з огляду на окремішність його фразеології, способу образования, музики і темпа бесіди.

Особливо помітний у нього монолог та диалог.

В монологу уриває він гадки і речення та в'яже їх так дивно, як вони тільки в людським мозку в'яжуться тоді, коли чоловік не числиться з ніким і нічим, навіть з собою, коли його ніхто не контролює і гадка стає чимсь свободним, окремішним, незалежним. (Май, Сон). В розмові вибирає Стефанік тільки провідні питання і відповіді, зв'язки і такі, що багато кажуть а пропускає все, чого легко можна догадатися. (Засідань, З міста йдучи). Часто веде розмову недомовками, часто одно слово за цілі проповіді стане, то знов душа, наболіла чутом, виливає ся філею розгуканих слів¹⁾.

Тоді лишає автор покуцький говор (подібно, як Горкий босацький жаргон) і викликає таким чином незвичайне враження. Ті люди дійсно говорять, сміються і плачуть, мов зачаровані його таємничою силою.

Проти того говору підносили ся заміти, немов він утруднює читача творів Стефаніка, особливо на російській Україні і що Стефанік повинен писати виключно літературною мовою, якою володіє також прегарно і яка від народної не так то дуже відбігла.

¹⁾ Найхарактернішим приміром послужити може бесіда Івана до гостей на хрестинах наймолодшої дитини в І. частині «Кленових листків».

Не легка річ рішати.

Найбільше ваги міг би мати перший заміт незрозумілості, колиб диалектика не скривала багато такого багатства мови, яке повинно стати власністю цілого народу. А в тім, чому не бурити плотів та не вирівнювати ровів, що межують народний організм навіть в його внутрішнім життю?

На всякий спосіб признати треба, що Стефанік чинить се оглядно, тільки з артистичної konieczности, а не для ефекту. Він не копичить чудернацьких слів та дивоглядних форм, а пише так, як мужик наш на Покутю справді говорить. Тим то його диалект в для уха далеко приступніший, як приміром Reymonta в Chłopach.

То правда, що український літературний язик за сто літ свого існування не далеко відбіг від народної мови, але все таки наслідком посторонних впливів, журналістики, купецтва, урядничої формалістики і т. д. він втратив ту питому, народню краску, той свіжий запах лугів і піль, той сільський румянець, яким пишуться твори усної словесности.

Розуміли і розуміють те поети і завжди звертають ся до народної лірики, щоби в ній оновити і підновити ся, тож думаю, не пошкодить, коли Стефанік зробить се у прозі.

Що йно в перекладах видить ся силу і значіне того диалекту і відчуває ся щирий жаль, що тої прекрасної бесіди зовсім вірно, без всілякого ретушу передати майже неможливо.

Пробували в польських переводах ввести так назване мазурованє, але вислїд був не завжди добрий. Ті наші, покуцькі Івани, бесїдуючі в мазурська, дивно якось виглядають.

В сучасній українській новелі є Стефаник представителем свого, рідного напрямку, так як Кобилянська чужого, західно-європейського.

Той народний напрям, що почався з Квіткою, видав дві первостепенні сили: Марка Вовчка і Федьковича.

Марко Вовчок вкладає звичайно свої оповідання в уста жінок. — І оповідають вони незвичайно живо та все таки оповідають.

Чуємо, що то «було та мохом поросло», що між зображеними людьми а нами єсть якась перспектива часу і простору. «Гарно було» — промовить читач, або зітхаючи скаже: «Добре, що минуло, не дай Боже, щоб вернуло!»

Стефаник виводить людей живучих, частійше муцив, як жінок, і каже їм перед нашими очима ділати, терпіти гинути. Видить ся, що воно є, тепер ту, перед нами, страшне, велике, грізне.

І прошибає нас мимохїть тая дрозь зворушення, якої зазнаємо тільки під вражінєм найбільших творів людського духа, правдивої штуки і щирої поезії.

Значить ся — що у Вовчка єсть більше епічного елемента, більше жіночої балакучости, більше нарративного *andante*, а в Стефаника пе-

реважає лірика і драматичний елемент, того коротке, уриване, деколи шорстке енергіє дійсности.

Блиший він Федьковичеві¹⁾.

В обох талан зовсім оригінальний, у Стефаника може ще більший як у Федьковича²⁾, бо Федькович подекуди нагадує Марка Вовчка, а Стефаник ніколи і нікого. Оба дивлять ся на людей бисто і пронизливо, з такої точки, з якої на них ніхто не дивить ся, оба малюють їх різко а плястично, кількома рисами—словами, іноді одним, одиноким порівнанєм, але так влучно підібраним, що стане за найдокладніші описи.

Оба вони, як висше сказано, володіють по мистецьки хлопським способом бесїдування, вкінци оба відчувають дуже ніжно настрої і уміють підібрати форму до змісту не щадячи невеликих цвїгів правдивої поезії.

Різняться ся темпераментом.

Федькович, гуцул, має темперамент живий, рухавий і змінчивий. Не знає майже лінії прямої, не любить площі рівної, ані тону довгого, розведеного в спокійній короні. Лінії, тони і краски фалкують і мінять ся у нього, як гірська природа. Слова летять, як скальні водопади, гадки женуть, як хмари над високими верхами,

¹⁾ Запримітив тоє проф. Стоцкий в передмові до «Синої книжечки».

²⁾ Маю на гадці Федьковича, лиш як новеліста.

а туга шумить, як бір Черногори, щораз то иньшим шумом. Федькович такий, як его батьківщина, з дикими скилями і тінистими садами, з ревом бурі і шовковим ласканєм літньої ночи, задумчивої, безсонної, отруйної.

Хто наших гір не знає, той легко може по судити Федьковича о афектацію і наклін до декоративного малярства, а хто знає — той тим красше оцінить его велике мистецтво.

Гуцул має в своїм характері щось лицарського, любить волю, легковажать буденщиною, жить рад пережити як празник.

Звідси у Федьковича легковаженє умов економічно-політичних, поминенє борби, яку веде так звана культура, вдаючи ся в глибокі, глухі гори.

Він любить ту давну, лицарську Гуцульщину і малює її з памяти, як образ довершений в собі, примикаючи очи, на зміни, котрі відбувають ся в ньому під теперішню хвилю.

Стефаникові герої, се мужики зі сьнятинського повіту. Поля ту рівні, вкриті збіжем і високою кукурудзою. Денедє тільки піднімає ся такий горб, як той у Каміннім хресті. Видно село з нього, розкинене між полями, сіре, прибите до землі, як би його земля на те тільки й зродила, щоб працювало для неї. Всьо ту живе для ньої і з ньої.

Люди ходять по ній важко, як би їх ланцом до себе прикувала, як би їх у неволю взяла. Голови у них понурені, лиця поорані, руки змозолені. Думають багато а говорять мало, як

би часу не мали. Сьміють ся рідко, як плачуть, то кровю, а як зривають ся, то бурею.

Слова Стефаника кладуть ся як важкі подільські скиби, глибокі, масткі, повні родючої сили. Деколи тільки заграє на них ясний промінь сонця, деколи наднесе вітер якусь далеку пісню і кине її в борозну, як в могилу. Щось темного, недоброго, грізного висить над житєм, яке малює Стефаник.

»Ца земля не годна кількі біді витримати. Колпєь на ці землі буде покаятєь, бо нарід поріже си!« — гомонять его зловіщі слова.

З чужих писателів насувають ся мені до порвнаня Гліб Успенській і Горкій. Возьмім ближшого нам Горкого.

Оба вони, зо Стефаником, суть явищами незвичайними; виступають несподівано і дають твори відразу знамениті.

Вправді Стефаник образував ся систематично і не перебув так дивних подій судьби, як Горкій, але в творах своїх остав ся хлопом. Не слідно у них ніяких напрямів, шаблонів, шкіл — оба винесли зі школи життя своє питоме, характерне обличє. Образував ся Стефаник в Кракові тоді, як польський модернізм стояв на вершкү свого розцвїту, а хоть знав ся лично з Пшибишевским і з цілою громадою модерністів, не пішов за ними, лиш остав ся собою — подібно, як Горкій, котрий не піддав ся впливови Чехова, Короленка, Толстого, лиш пішов своїм власним путем. Сьвідчить то о їх сильній і самостійній індивідуальности.

Оба вони не тільки з фотографічною вірністю малюють жите, але відкривають в нім явища незвичайні, відрухи душі ніжні, майже невловимі.

В обох є бесіда средством універсальним, нею вони говорять, різьблять, малюють і грають. Як незрівнано оба описують сьпів і музику:

У Горкого:

. . . . воть разъ ночью сидимъ мы и слышимъ — музыка плыветъ по стени. Хорошая музыка! кровь загоралася въ жилахъ отъ нея и звала она куда-то. Всѣмъ намъ, отъ той музыки захотѣлось чего-то такого, послѣ чего бы и жить ужъ не нужно было, или, коли жить, такъ царями надъ всей землей. — (Макаръ Чудра).

. . . . И плакать и смѣяться хотѣлось въ одно время, слушая его пѣсни. Воть тебѣ сейчасъ кто-то стонетъ горько изъ-подъ смычка, стонетъ, просить помощи и рѣжетъ тебѣ грудь, какъ ножомъ. А воть степъ говоритъ небу сказки, тихія, печальныя сказки. И вдругъ — гей! громомъ гремитъ вольная, живая пѣсня, и само солнце, того и гляди, затанцуетъ по небу подъ ту пѣсню! (Ibidem).

Або:

Кто-то игралъ на скрипкѣ... дѣвушка пѣла мягкимъ контральто, слышался смѣхъ.. и воображеніе рисовало всѣ звуки гирляндой разноцвѣтнихъ лентъ, рѣявшихъ въ воздухъ надъ темными фигурами людей, поглощаемыхъ мглой. (Старуха Изергиль).

Стая звуковъ вылетала на воздухъ и вдругъ пропадала, точно се схватывалъ кто-то всю сразу, схватывалъ и пряталъ... (Ibidem).

Або:

. . . . мужчины пѣли безъ вибрацій и могучіе звуки ихъ голосовъ гудѣли глухо, какъ бы рассказывая о чемъ-то печальномъ, а голова женщинъ, догоняя другъ друга, точно торопились рассказать то же самое прежде мужчинъ и звенѣла колокольчиками весело, живо, съ массой смѣющихся трелей. (Як висше).

В шум, гамір і зойки і в жалісливу веселість скрипки врізував ся сьпів Івана і старого Михайла. Той сьпів, що єго нераз чути ня весілях, як старі хлопці доберуть охоти і заведуть стародавніх сьпіванок. Слова сьпіву йдуть через старе горло з перешкодами, як коли би не лиш на руках у них, але і в горлі мозилі понаростали. Ідуть слова тих сьпіванок, як жовте осінне листє, що ним вітер гонить по замерзлій землі, а вона раз-нараз зупиняє ся на кождім ярчку і дροжть подертими берегами, як перед смертю.

»Іван тай Михайло отак сьпівали за молоді літа, що їх на кедровім мості здогнали, а вони вже не всіли назад вернути ся до них навіть у гості.

»Як де підтягали в гору яку поту, то стискали ся за руки, але так кріпко, аж сугави хрупотіли, а як подибували дуже жалісливе місце, то нахиляли ся до себе і тулили чоло до чола і сумували. Ловили ся за шию, цілували

ся, били кулаками в груди і в стіл і такої собі своїм заржавілим голосом туги завдавали, що в решті не могли жадного слова вимовити, лиш:

«Ой, Іванку брате, ой, Михайле, приятелю!» (Камінний хрест).

Ціла природа, жите ціле, суть для них одним організмом, який вони розуміють і відчують. Нема для них нічого мертвого, безжизненого. Приміром: «Вечер ловив за очі і баби вже не було видно, лишень вї молитви розходили ся по хаті». (Стефаник, Святий вечір.)

Але Стефаник, се різьбар покутського хлопа, полоненого землею, Горкій поет-бурлака, чоловік бездомний, для котрого світ цілий одна родина.

Звідси у Стефаника, як сказано, тота однообразність, тяжкість і отупілість мужицького життя, ті конвульсійні обійми землі, а в Горкого широкість, свобода, розгін людей, що скинули окуви родини, суспільности, держави.

«Ходи і диви ся — каже Макар Чудра — а надививши ся, клади ся і вмирай — от і все. Не стій на однім місци. По що? Як ніч і день гонять за собою, так ти утікай перед гадкою о житю, щобишь не розчарував ся. Бо, коли пічнеш роздумувати над житєм, то перестанеш його любити — так звичайно буває».

Після Горкого, хлоп — се невільник, котрий землю рив, не знаючи ні широкого степу, ні музики филь морських. Нічого він не видів крім свого поля і нічо не лишить ся по нїм.

Вродив ся і вмирає дурнем.

А Стефаник каже:

— Кобим учинив си серед такої пустині — лиш я та Бог аби був! і т. д.

— Кождий хоче від руки, кождий хоче дурнички, а тобо вже так стало тісно, шо раз тісно.

— Гет люди падут у долину, так, як би їх хто тругив у бульбону.

— Банки, векслі, жида і всьика нужда.

— Мой — кричить Михайло до Івана, котрий на дорогу до Канади перебрав ся по панськи — як-есь газда, то фурни тото катране з себе, бо ти вїполічкую як . . . !

Жаль і злість до тих, що сплячють мужика в его власнім, природнім житю, а разом з тим почутє якоїсь, в своїм роді висшости над всім, що не є мужицьке.

Оба вони, Горкій і Стефаник, суть людьми, про яких Виспяньский в своїм «Wyzwoleniu» каже: Вони з'являють ся що кілька гонів літ, що столітє і ніяк не годні стерпіти того, що є — неволі..

Оба суть пессимістами, але пессимізм їх не є однаковий.

Горкій є чоловіком певдоволеним з того устрою, який собі людськість завела. Жертви того устрою, безсильні, апатичні з одного боку, а з другого невгнуті борці проти нього — се дїзві особи творів Горкого.

Але залюбки малює він також людей сильних, гарних і здорових, що хіснують ся житєм і природою, не оглядаючись на людські закони,

що повною долею пють прелесть краси, любуючись воздухом, морем, простором, людий, що в своїх жилах мають якусь иншу, нетеперішню кров. І здає ся нам, що автор каже: глядіть, яке гарне житє, скільки в нїм радости і добра, а ви нарочно видумуєте собі умови прикри, добровільно кусте на себе пута і замикаєтесь в понурих темницях, щоби опісля плакати і нарікати на якусь видуману долю.

Відчуває ся в творах Горкого якесь велике бажанє зміни, що пливе тут з туги за безграничною волею¹⁾.

Інакше Стефаник. Задивлений в землю і заслуханий в її стони малює ніч без зараня, розпуку без надії. Оркан називає єго малюнки пеклом.

І з того пекла темряви, болю, визиску, сліз і терпіня лунають грізно єго зловіщі слова, що земля не годна такої біди видержати.

Денеде тільки, як блудні огники, проблискують такі ясні малюнки як: »Мамин синок«, або »Підпис«.

Одинока потїха, то почутє »великості«, яке в творів Стефаника пробиває ся і гадка, що люди, котрі таку нужду перебули, суть прямо величчями непобідимими....

¹⁾ Смысль жизни въ красотѣ и силѣ стремленія къ цѣлямъ, и нужно, чтобы каждый момент бытія имѣлъ свою высокую цѣль. Это было бы возможно... но не въ старыхъ рамкахъ жизни, в которыхъ всѣмъ такъ тѣсно и гдѣ нѣтъ свободы духу человека. (Читатель).

В ріжниці артистичних появ обох авторів лежить причина їх нерівномірного успіху.

Пересічний чтець волить Горкого, раз захмареного і грізного як дух руїни, то фільозуфуючого влучно а щиро, як хлоп, то знов одушевленого як молодий поет, ніж — вічно задуманого і вічно похмурного Стефаника.

То одно, а друге, що хлоп Стефаника є для нас взагалі менче понятний, як Горкого бурлака.

Нас обходить цілий сьвіт, а хлопа тільки земля, на якій і з якої жие, а все инше що йно о стільки, о скільки лучить ся з землею.

Вічне непорозумінє....

А тепер питає, яку ціль мають такі чорні, безнадійні малюнки, які дає нам Стефаник.

Чи може за мало в нас нудьги і знеохоти, сумніву і зневіри у власні сили, в вартість житя, в визшу ціль єствованя?....

Відповім словами Горкого: »щоби мати право говорити до народу, треба єго або дуже ненавидіти за хиби і недостачі, або дуже любити за єго терпіня«.

Стефаник ненавидить а любить — тож має право. Як артист зворушує нас до глибини душі тим сьвятим зворушенєм, що пливе з найчистійших жерел правдивої штуки, як чоловік — розкриває перед нашими очами гниучі рани людства, щоби викликати болючий встид і горяче бажанє поправи і обнови.

Чоловік і артист зливають ся в одно.

Шесаия Богдана Лешкого.

3 села, збірка оповідань. Чернівці
1898.

Marya Konopnicka, szkic literacki.
Brzeżany 1898 (вичерпане).

3 жита. Львів 1900.

Стрічки (поезії). Львів 1901.

Оповіданя. Львів 1901.

Щаслива година (оповіданя). 1901.

Листки падуть (поезії) з портретом
автора. Львів 1902.

На послуханє (виданє тов. Просьвіта).
Львів 1902.

Осінь (лірична збірка). Коломия 1902.

В глухім куті (виданє тов. Просьвіта).
Львів 1903.

Нова збірка (оповіданя). Львів 1903.

